

Field : Fine Arts

Type : Review Article

Received: 06.06.2016 - *Accepted*: 22.11.2016

Performans Sanatının Doğuşu ve Günümüze Yansımaları *

Pelin AVŞAR KARABAŞ¹, Fatih İŞLEYEN²

¹Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kütahya, TÜRKİYE

²Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kütahya, TÜRKİYE

E-Posta: pelin.avsar@dpu.edu.tr

Öz

Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan yıkımlar ve oluşan yeni Dünya düzeni, toplumun her kesiminde olduğu gibi sanatçılar tarafından da bir takım tepkilerle karşılanmıştır. Kökleri 20.yy.başlarındaki Dada akımına,1920'live1930'luyılların Sürrealist ve Fütürist performanslarına kadar uzanan bu tepkiler, sanatçıların kurdukları gruplar, yazdıkları manifestolar ve yaptıkları gösteriler ile sosyal ve politik eylemler olarak nitelenmektedir. Bu araştırma; eylemler sırasında bir ifade aracı olarak kullanılan bedensel hareketler ve temelinde yatan felsefenin, 1960'lı yıllarda yaygınlaşıp 1970'li yıllarda fikirleri ön plana çıkaran ve kavramsal sanatla bağlantılı olarak devam ettirilen Performans Sanatı'nın ortaya çıkış ve ilerleyiş süreçlerindeki evreleri inceleyen tarama modelinde bir çalışmadır. 1970'li yıllarda başlı başına sanatsal bir ifade biçimi olarak kabul görmüş bu sanat anlayışı, günümüze kadar çeşitli coğrafyalarda ve bambaşka biçimlerde gelişim göstermiş; Happening, Action Painting - Eylem Resmi, Fluxus ve Body Art - Vücut Sanatı gibi başlıklar altında çeşitli performanslarla boy göstermiştir. Bu çerçevede Performans Sanatı; dans, müzik, tiyatro, şiir, video ve plastik sanatlar gibi birçok alanı kapsayan, özellikle sanatçının bedenini kullanarak seyirci önünde canlı olarak sergilediği eylemler olarak çeşitli mekanlarda ve etkinliklerde sponsorların da desteği ile sanatçıların düşüncelerini daha büyük kitlelere dolaysızca iletebilecekleri bir ifade dili olarak varlığını sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Performans sanatı, eylem resmi, vücut sanatı

* Bu makale, 13-15 Nisan 2016 tarihlerinde Kazakistan'da düzenlenen 5. Uluslararası Bilim Kültür ve Spor Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

The Emergence of Performance Art and its Present Reflections

Abstract

After World War I, the social devastation and the new world order have caused some reactions by artists as every part of the society. These reactions can be considered as Dadaism from the early 20th century, surrealist and futurist performances from the 1920s and 1930s, social and political groups, manifests and performances from the artists. This study is a screening model research that discusses the emergence and stages in the progression process of Performance Art that uses the body movements as expressions, was widespread in the 1960s and in 1970s gave prominence to the ideas and maintained in relation with the conceptual art. In the 1970s Performance Art has been accepted as a form of artistic expression, until today, it has developed in various geographies, in different ways and has appeared under a variety of titles such as Happening, Action Painting, Fluxus and Body Art. In this scope Performance Art continues to exist as an expression language that covers many areas such as, dance, music, theatre, poetry, video, the plastic arts and performed live in front of the audience especially by using the body acts. Besides the artists can get in contact with the larger groups directly at various locations and events with the support of sponsors.

Keywords: Performance art, happening, action painting, fluxus and body art

Giriş

Performans sanatı, izleyicisinin önünde o sırada canlı olarak gerçekleştirilen ve sanatçısı ya da sanatçıları tarafından bedenin kullanılarak sergilendiği bir sanat biçimidir. Happening veya Oluşum olarak da adlandırılan bu etkinlikler; geleneksel ve biçimci anlayıştan farklı olarak ortaya koyulan ürünün alınması, satılması, taşınması söz konusu değildir. Tekrarı olmadığı için fotoğraflanarak ya da video kamera ile kayıt altına alınarak arşivlenir. Sahne ve gösteri sanatları ile vücudun bir takım hareketler sergilemesi bakımından ortak yönleri bulunsa da, tiyatro gibi herhangi bir metine bağlı kalınmaksızın yapılır. Action Painting-Eylem Resmi, Body Art -Vücut Sanatı, Fluxus, Beden Sanatı, Yoksul Sanat ve Süreç Sanatı ile de ilişkilidir.

1960'lı yıllarda popülerlik kazanmaya başlayan Performans Sanatı'nın kökleri 20.yy. başlarındaki Dada akımına, 1920'li ve 1930'lu yılların sürrealist ve fütürist performanslarına kadar uzanmaktadır. Sanatçı tarafından amaçlanan düşüncüyü ortaya koymak için öncesinde düşünülen etkinlik, seçilen mekanda yapılmaya başlanır, sürdürülür ve bitirilir. Etkinliklerde istenirse şiir, müzik, dans gibi yaklaşımlardan da yararlanması bakımından disiplinlerarası özelliğindedir. Sanatçının düşüncelerinin, geleneksel sanat biçimlerinden farklı olarak alışılmadık ve çarpıcı bir biçimde dolaysızca iletilmesinin bir yoludur. İletilen düşünce ise izleyici tarafından hiçbir özel çaba harcanmadan tamamlanır. Bu sanat biçiminde izleyiciye aktif bir şekilde rol verilmiştir. 1970'lerde fikirleri ön plana çıkan Kavramsal Sanat'a kadar uzanır.

Action Painting olarak da bilinen Eylem Resmi Amerikalı eleştirmen H. Rosenberg tarafından ortaya atılan bir tanımlamadır. Soyut dışavurumcu hareketin sembolleşmiş karakteri Amerikalı ressam Jackson Pollock'un tutumunu tanımlamak için kullanılmıştır. Bu tür resimler klasik çizim ve boyama yöntemleriyle değil, boyanın püskürtülmesi, damlatılması, serpilmesi gibi eylemlerle oluşturulmuşlardır (Sözen, 2001,11). Sanatçının yere serdiği tuval bezleri üzerinde gezinmesi ve boyaları ritmik ya da ani hareketlerle serpmeye, sıçratma, akıtma gibi teknikler geliştirerek tuval bezi üzerine sabitlemesi sırasında belli bir süreci kapsayan bedensel hareketleri sonucu ortaya çıkan resim, sanatçının eserinin tamamlanmış son halidir. Sanatçının eserini üretme sürecinde yaptığı hareketler, resmin kendisini oluşturur.

Görsel 1. Jackson Pollock'un Çalışmasından Bir Görünüm, 1950

Görsel 2. Jackson Pollock Yakınsama, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1952

Happening ya da Oluşum olarak ifade edilen sanat biçimi herhangi bir senaryosu olmayan, o anki dürtülerle gelişen ve doğaçlama olarak sürdürülen eylemlerdir. Dans, müzik, slayt gösterileri gibi sadece görsel olarak izlenebildiği gibi koku ve tat gibi duyuşsal veya duygusal ya da ruhsal olarak da deneyimlenebilen türleri bulunmaktadır. En önemli özelliklerinde biri ise izleyicilerin katılımıyla gerçekleştirilmesi ve izleyicide uyaranlara karşı bir tepki uyandırılmak istenmesidir. Allan Kaprow, John Cage, Jim Dine, Claes Oldenburg, Robert Rauschenberg, Robert Whitman, Carolee Schneemann ve Red Grooms gibi sanatçılar Happening'leri ile tanınan kişiler olarak sıralanabilir.

Amerikalı sanatçı Kaprow öğrenimini resim alanında yapmıştı, ama bugün happening (oluşum) diye bilinen gösteri türünün uygulayıcısı olarak anılmaktadır (Yılmaz, 2006, 258). Allan Kaprow'un ilk performansı, 1959 yılında New York'daki Reuben Galerisi'nde gerçekleştirdiği "6 Bölümde 18 Oluşum" olarak bilinen çalışmasıdır. Bu oluşumda Kaprow arkadaşlarına bir oluşuma katılmaları için öncelikle basılı bir davetiye, ardından davetlilerden bazılarına ise içinde kağıt parçaları, tahta, fotoğraflar, kesilip oyulmuş figürler, boyalı parçalar ve olayın yapılacağı yerin krokisini içeren gizemli paketler yollamıştır. Reuben Galerisi'nin ikinci katı plastik duvarlarla üç odaya bölünmüştür. Renkli ışıklarla donatılan odalardaki sandalyeler, katılanların farklı yönlerde bakacak biçimde oturabilmeleri için daire ve dikdörtgen şema içinde dizilmiş, birinci ve ikinci odalara boy aynaları yerleştirilmiş, üçüncü odada ise gizli bir denetim merkezi kurulmuştur. Her ziyaretçiye bir program ve her bölümün başlangıcının bir sesle belirtileceği altı bölümün de eş zamanlı gerçekleşeceğini duyuran üç kart dağıtılmıştır. İzleyici programda belirtilen hareketlere uyarak sırasıyla önce askeri adımlarla yürümüş, sonra bir süre hareketsiz kalmış, pencerelerdeki storları kapatmış, afişleri okumuş, müzik aletlerini çalmış ya da 90 dakikalık bir süre içinde birbirini izleyen 18 eylemi astarlanmamış tuval üzerine aktarmıştır (Atakan, 1998: 68).

Görsel 3. Allan Kaprow, 6 Bölümde 18 Oluşum, Reuben Galeri, 1959, New York

Görsel 4. Jim Dine, Araba Kazası, 1960

Görsel 5. Robert Whitman, Ağız, 1961, New York

Fluxus doğadaki ve insan yaşamındaki kesintisiz değişimi, sürekli alışkanlığı ve yenilenmeyi, durağanlığa karşı koymayı anlatan bir harekettir. Bu ifadeye göre ise sanat yapıtı tamamlanmış bir çalışma değil, sürekli ilerleyen ve gelişen bir süreçtir. Sanatçılar eyleme katılmasının istedikleri izleyicilerin belleklerinde derin iz bırakan deneyimler yaşatmayı hedefleyerek, satılacak piyasa yapıtları yapmayı reddetmişlerdir (Demirkol, 2008, 64-162).

Kökeni Amerika'lı George Maciunas ve arkadaşları tarafından ortaya atılan hareket görsel sanatlar alanında olduğu kadar, deneysel müzik ve şiir alanlarında da tanınmıştır (Lucie, 1996,288). Sanatı burjuva hastalıklardan kurtarmak, ölü sanattan arınmak ve sanatta devrimci bir akım başlatmak felsefesi ile başlayan ve sürdürülen hareket, 1960'lı yılların en radikal hareketlerinden biri olarak bilinmektedir (Antmen,2008, 203). John Cage, Joseph Beuys, Yoko Ono ve Nam June Paik en ünlü Fluxus sanatçıları arasındadır.

Görsel 6. John Cage, Dört Dakika Otuz Üç Saniye, 1952

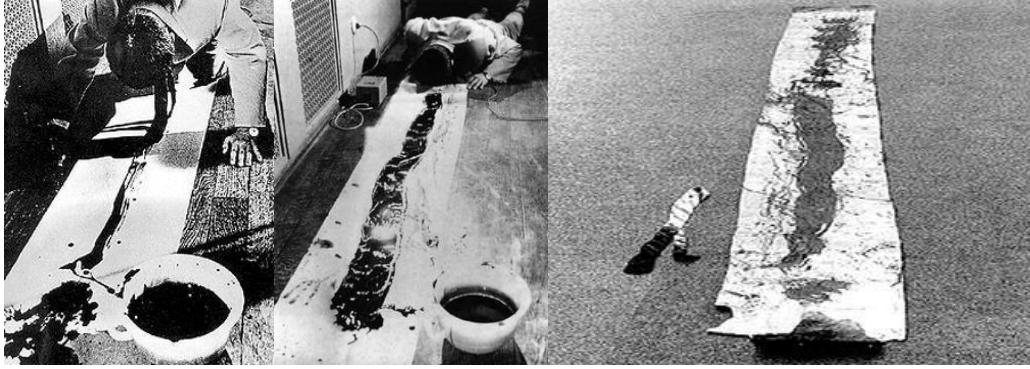
John Cage tarafından 1952 yılında ortaya koyulan “Dört Dakika Otuz Üç Saniye” isimli eser, Fluxus hareketine verilebilecek örneklerden birisi olarak; üç bölümden oluşan müzik yapıtıdır. Herhangi bir enstrüman için yazılmış olup partisyonda müzisyenlerin üç bölüm boyunca enstrümanlarını hiç çalmamaları gerektiği belirtilmektedir. Piyanist tek başına sahneye gelir, piyanonun başına kronometre ile oturur, piyanonun kapağını kapatır. Kronometre ile zamanı takip ederek, ikinci ve 3. Bölümler içinde piyanonun kapağını açıp kapatarak bekler. Eser sessiz geçen bu süre boyunca mekandaki dinleyicilerden gelen seslerden oluşmaktadır.

Japonya'lı sanatçı Yoko Ono, New York'ta Fluxus hareketinin önemli temsilcilerinden biri olmuş ve gerek Performans Sanatı'nın gerekse Kavramsal Sanat'ın öncüleri arasında yer almıştır. Sanatçının özellikle siyah elbiseler giyerek neredeyse hareketsiz bir şekilde yere oturup, yakınına bir makas koyarak, izleyicileri elbiselerinden birer parça kesmeleri için yanına davet ettiği “Cut Piece” isimli eseri oldukça ünlü bir performansdır. Ono'nun bu eseri ile her toplumda çeşitli şekillerde yaşanan kadınlara yönelik cinsel saldırılara dikkat çekmek istediği düşünülebilir.

Görsel 7. Yoko Ono, Cur Piece, Carnegie Hall, 1965

Kore doğumlu sanatçı Nam June Paik, ürettiği performans sanatı örneklerinin yanı sıra besteci kimliği ile de tanınmaktadır. Yaptığı montaj ve video çalışmalarıyla Video Sanatı'nın öncüsü olarak görülen Paik, nın pek çok avangard uygulayıcılar ile işbirliği yapmış ve iletişim medyasındaki teknolojik ilerlemeleri sanatsal bir araç olarak kullanmıştır.

Görsel 8. Nam June Paik, Zen for Head, Eserin Yapım Aşamaları, 1962

Eroğlu'na (2007,407) göre Fluxus sanatçıları, dünyayı değiştirmek için insanı değiştirmek parolası ile o zamana kadar hiç bilinmeyen iletişim biçimlerini ortaya koyan bir sanat anlayışı taşımışlar ve avangard düşünceye yeni bir bakış açısı getirmişlerdir.

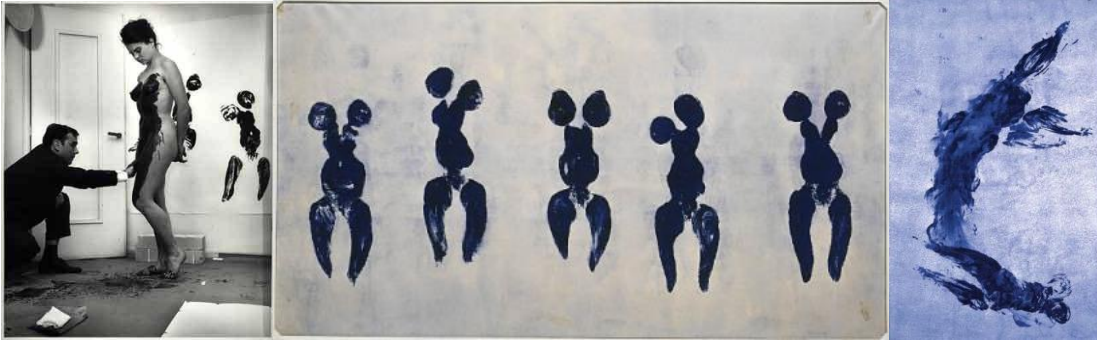
Bedenin bir tuval olarak ele alınışı mantığı ile yapılan Vücut Sanatı, daha çok bireylerin inançları, kültürel özellikleri, konumları, entelektüel yaşantıları gibi sebeplerle bağlantılı olarak vücutlar üzerine yapılan resimli boyamalar, dövmele, dağlamalar veya pirsingler gibi öğeleri kapsamaktadır.

Görsel 9. Vücut Boyama Sanatı Örnekleri

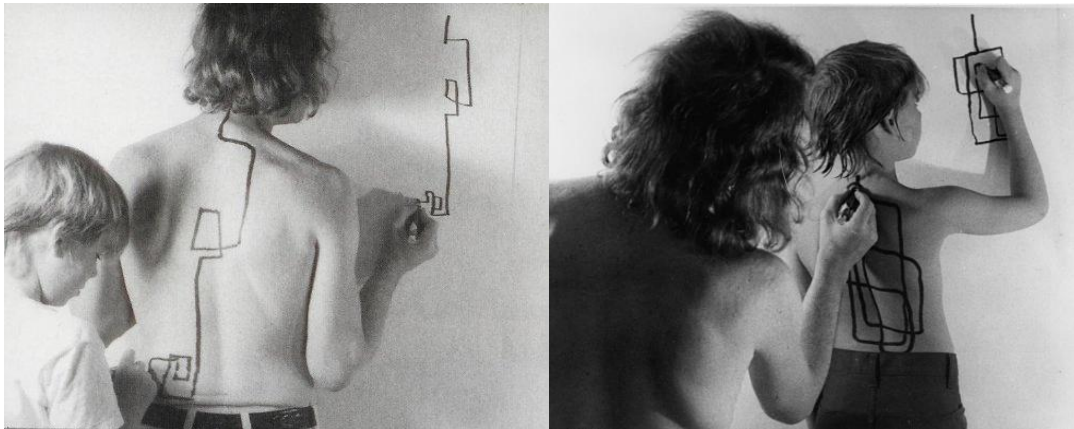
Performans Sanatı'nın öncüsü olan Beden Sanatı anlayışıyla ortaya koyulan eserler ise; Allan Kaprow ve Joseph Beuys gibi sanatçılar tarafından beden aracılığıyla eylem anındaki varoluşa dikkat çekerken, Yves Klein, Hermann Nitsch, Marina Abramoviç, Dennis Oppenheim, Bruce Nauman, Carolee Schneemann, Chris Burden, Stelarc ve Orlan gibi sanatçılar tarafından ise bir araç olarak görülmüş ve eylem aracılığıyla beden üzerinde değişiklikler yapılarak gerçekleştirilmiştir (Yılmaz,2006:283).

Performans sanatçıları genel olarak insan bedenini; feminist yaklaşımla da ilişkili olarak cinsiyet, cinsellik, ırk, etnik köken, üreme hakları, kadın-erkek eşitliği, sosyal problemler, politik sorunlar, şiddet, güzellik gibi konuları merkeze alarak sorgulamış ve bir takım düşündürücü mesajlar iletmenin aracı olarak kullanmışlardır. Beden Sanatı'nda odak noktası olan bedenin kendisi, sanatçılar tarafından; 1960'da Yves Klein'in boyanan vücutların devinimleri, 1969'da Gilbert & George'un şarkı söyleyen heykelleri, Joseph Beuys'un ölü bir tavşana resimlerini anlatması gibi çok çeşitli şekillerde özne olarak konumlandırılmıştır.

Görsel 10. Yves Klein, Antropometri, 1960

Dennis Oppenheim'in "Two Stage Transfer Drawing" isimli performansında, sırt bölgesine çizilen çizgilerin duyuyla algılanması ve hissedilen çizgilerin yönleri doğrultusunda diğer bir vücuda ya da farklı bir yüzeye aktarılması söz konusudur. Bu yolla vücudun duyu sisteminden elde edilen uyarıcıların oluşturduğu kinetik tepkinin somut olarak dışavurumu gerçekleşmektedir.

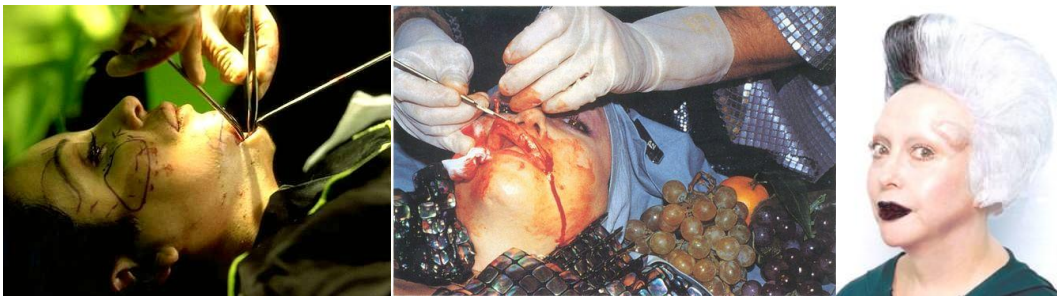
Görsel 11. Dennis ve Erik Oppenheim, Two Stage Transfer Drawing, 1971

Sanatçının bedeninin esas materyal olduğu bu sanat tarzı, zaman zaman mazoşist unsurlar da içermektedir. Sanatçıların vücutlarına uyguladıkları şiddetle oluşturdukları performanslar 1960 ile 1980 yılları arasında Vito Acconci, Terry Fox, Chris Burden ve Ana Mandieta gibi isimlerin eserlerinde doruğa ulaşmıştır (Sözen, 2001,72). Marina Abramoviç'in kendine şiddet uyguladığı "Rhythm 10"u, Carolee Schneemann'ın kadın vücudunu sergilediği "Interior Scroll"u, Gina Pane'in jiletle vücudunda çizikler oluşturduğu ve kanını sildiği pamukları sergilediği "Sentimental Action"ı, Hermann Nitsch'in insanların kanla yıkanmasını ve ayinler için hayvan kurban edişlerini gösteren "Orgiastic Mysteries Theatre"ı, Orlan'ın genel olarak güzelleşmek ve gençleşmek için başvurulan estetik cerrahiyi kendine bir dizi estetik ameliyatla vücudunu yeniden biçimlendirmesini içeren performanslar, şiddet ve acı içeren örneklerden olarak daha birçokları gibi akıllarda kalmıştır.

Görsel 12. Gina Pane, Duygusal Eylem, 1973

Fransız sanatçı Orlan, güzellik temasını ele almış ve insanların güzelleşmek uğruna yaptırdığı ameliyatların tersine kendi bedeni üzerinde denediği sıra dışı değişimlerin bir kısmını fotoğraflandırmış, bir kısmını ise video kamera ile yapılan çekimlerle izleyiciye sunarak paylaşmıştır.

Görsel 13. Orlan, Estetik Ameliyat Görüntüleri

Performans Sanatı etkinlikleri belli bir süre içerisinde gerçekleşip biterken verilmek istenen mesajlar, teknolojik imkanlarla kayıt altına alınmanın yanı sıra çarpıcı yönleriyle izleyicilerin hafızalarında izler bırakır. Toplum kurallarına aykırı, alışılmadık ve rahatsız edici olabilirler. Geleneksel mekanların dışında, sanatçının istediği her yerde yapılabilirler. Metinlerden ya da dramatik kurgudan yararlanılanlar olduğu gibi, doğaçlama olarak gelişen çeşitleri ile izleyiciye doğrudan ulaşırlar. Sanatçının dikkat çekmek istediği her türlü olay ya da konuyu ele alır, her çeşit materyalin kullanılabilmesi açısından kuralları yok sayar ve sanatçının özgürlüğünü kısıtlamaz. Özünde disiplinlerarası bir yaklaşımı barındırmakla birlikte bir eylem alanı ve hatta eylemin kendisidir.

Sonuç

Performans Sanatı, beden bir anlatım aracı olarak kullanıldığı, hatta çoğu zaman sanatçıların kendi bedenlerini kullandıkları, 1960'li yıllarda yaygınlık kazanmış ve kavramsal sanatla bağlantılı olarak sürdürülmüş bir sanat hareketidir. Happening veya Oluşum olarak da adlandırılan bu etkinlikler; Action Painting-Eylem Resmi, Body Art -Vücut Sanatı, Fluxus, Beden Sanatı gibi başlıklar altında çeşitli sınıflara ayrılmış ve sergilenen performanslar izleyicisinin önünde canlı olarak gerçekleştirilmiştir. Tekrarlanmadığı için fotoğraflanarak ya da video kamera ile kayıt altına alınarak arşivlenmesi ve ortaya koyulan ürünün alınamaması, satılamaması, taşınmaması gibi yönleriyle geleneksel biçimci anlayıştan farklıdır. Sanatçının özgürlüğünü fazlasıyla hissettiren bu sanat anlayışı, izleyiciyi de içine almakta ve sınırları yok eden düşünsel bir anlam ortaya koymaktadır. Pek çok ülkede, birçok sanatçı tarafından en çarpıcı şekillerde örnekler veren Performans sanatı, günümüz sanat dünyasında da ilgiyle takip edilen ve her defasında duyuları şiddetle sarsan etkileriyle sürdürülmektedir.

KAYNAKÇA

- Antmen, A. (2008). 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Atakan, N. (1998). Arayışlar: Resim ve Heykelde Alternatif Akımlar, İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık.
- Demirkol, C. (2008). Batı Sanatında Modernizm ve Postmodernizm. İstanbul: Doğa Basın Yayın.
- Eroğlu, Ö. (2007). Sanatın Tarihi. İstanbul: Kolaj Kitaplığı.
- Lucie, E. (1996). 20.yüzyılda görsel sanatlar. İstanbul: Akbank Kültür Sanat Yayınları.
- Sözen, M. (2001). Sanat Kavram Ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yılmaz, M. (2006). Modernizmden Postmodernizme Sanat. Ankara: Ütopya Yayınevi

Resimler Kaynakça

- Görsel 1. <http://classroomcanvas.weebly.com/whats-happening-in-art/action-painting-with-jackson-pollock>
- Görsel 2. <http://www.jackson-pollock.org/convergence.jsp&prev=search>
- Görsel 3. <http://www.medienkunstnetz.de/works/18-happenings-in-6-parts/>
- Görsel 4. http://www.kenney-mencher.com/pic_old/20th_century/dine_and_pop.html

Görsel 5. <https://tr.pinterest.com/pin/529524868657697340/>

Görsel 6. https://www.youtube.com/watch?v=gN2zcLBr_VM

Görsel 7. <http://www.openculture.com/2015/05/yoko-ono-lets-audience-cut-up-her-clothes.html>

Görsel 8. <http://www.medienkunstnetz.de/works/zen-for-head/images/1/>

Görsel 9. <https://tr.pinterest.com/edadams52/body-art/>

Görsel 10. http://www.yveskleinarchives.org/works/works1_us.html

Görsel 11. <http://www.wikiart.org/en/dennis-oppenheim/two-stage-transfer-drawing-1971>

Görsel 12. http://ars.mkp.emokykla.lt/Ars2/9h_xx2/kuno_menas.htm

Görsel 13. <https://janelfeliz.wordpress.com/2011/06/06/orlan%E2%80%99s-omnipresence-by-janel-feliz-martir/>